

GOVORNO IZRAŽAVANJE U NASTAVI NJEMAČKOGA JEZIKA U OSJEČKOJ VELIKOJ GIMNAZIJI

Ljubica Kordić*
Pravni fakultet u Osijeku

Komunikacijska kompetencija kao temeljni cilj podučavanja stranih jezika prvenstveno je sposobnost tečnoga i gramatički korektnoga govornog izražavanja učenika. Kroz povijest nastave stranih jezika govornom se izražavanju (govornim vježbama) u hrvatskim školama pridavala različita pozornost, a i sam se naziv „govorno izražavanje” različito shvaćao. Uzrok tomu je poglavito različito prihvaćanje mjesta i uloge stranih jezika u različitim povijesnim razdobljima. Ovaj rad na temelju bogatog korpusa izvorne arhivske građe prikazuje kakva je uloga i koje je mjesto pripadalo govornom izražavanju kao obrazovnom cilju nastave njemačkoga jezika u osječkoj Velikoj (klasičnoj) gimnaziji od njezina osnutka 1729. godine pa sve do ukinuća 1927. godine. Ujedno je to i način da se afirmira samostalno i kreativno govorno izražavanje kao prvenstvena zadaća nastave stranih jezika u hrvatskim školama.

Ključne riječi: govorno izražavanje, govorne vježbe, nastava stranih jezika, njemački jezik, komunikacijska kompetencija

1. GOVOR KAO JEDAN OD TEMELJNIH ELEMENATA KOMUNIKACIJSKE KOMPETENCIJE

Govorno izražavanje jedan je od četiriju temeljnih elemenata komunikacijske kompetencije, koja se od sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća određuje kao krajnji cilj suvremene nastave stranih jezika. Vladati nekim stranim jezikom znači dobro ga razumjeti slušanjem, znati ga čitati, pisati i govoriti. No, cilj je postignut tek kada je učenik u stanju ove komponente, primjereno svojim interesima i komunikacijskim namjerama, u određenim situacijama obuhvatiti u svom jezičnom izražavanju.

Najrašireniji oblik jezičnoga ponašanja u komunikaciji s drugim ljudima jest govor. U institucionaliziranom podučavanju stranih jezika u Hrvatskoj govorno je izražavanje u različitim povijesnim razdobljima bilo različito zastuplje-

no, ali se i sam naziv različito tumačio, ovisno o shvaćanju mjesta i uloge živih (stranih) jezika u svakodnevnom životu. Ovaj će rad zato na temelju istraživanja izvorne povijesne dokumentacije, poglavito školskih izvješća, nastavnih planova i programa te odgovarajućih udžbenika nastojati prikazati shvaćanje i podučavanje govora i govornih vježbi kao sredstva i cilja nastave njemačkoga jezika na osječkoj Velikoj (klasičnoj) gimnaziji od njezina osnutka 1729. do ukinuća 1927. godine.

2. NJEMAČKI JEZIK U POČECIMA DJELOVANJA GIMNAZIJE

Gimnaziju su 1729. godine utemeljili isusovci kao Malu latinsku školu. U to se vrijeme, nepuna tri desetljeća nakon oslobođenja od Turaka, Osijek razvijao u prometno, gospodarsko i kulturno središte Slavonije, koje će pro-

* Ljubica Kordić, Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Radićeva 13, 31000 Osijek; tel.: (031) 224-500; fax: (031) 224-540; e-mail: kljubica@zakon.pravos.hr

cvat doživjeti u doba vladavine Marije Terezije unutar Austrijskog Carstva i kasnije Austro-Ugarske Monarhije. U to je vrijeme Osijek bio multikulturalni i multietnički grad, u kojem je uz domaće hrvatsko stanovništvo živio velik broj njemačkih obitelji doseljenih početkom stoljeća iz južnih pokrajina Njemačke i Austrije. Službeni je jezik bio latinski, ali se na ulicama, u prodavaonicama i zanatskim radionicama sve više govorilo njemački, jer su strukturu stanovništva činili uglavnom Nijemci. I zapisnici gradskoga poglavarstva iz toga vremena bili su na njemačkom, pa ne čudi tvrdnja povjesničara kako se „u jezičnom pogledu Osijek doimao kao strani grad“ (Mažuran, 1994:26).

Ove su okolnosti utjecale i na izbor nastavnoga jezika u novoosnovanoj Gimnaziji. Nastava je bila usmjerena na učenje gramatike latinskoga jezika i čitanje djela latinskih pisaca, a posebnu su ulogu u učenju jezika imale recitacije i dramske predstave na latinskom jeziku. Tako isusovački ljetopisi iz 1735. godine spominju kazališnu predstavu „Landelinus“, koju su na latinskom jeziku priredili gimnazijalci. Iščitavanjem povijesnih zapisa iz toga vremena može se zaključiti da je nastavni jezik u prvom i drugom razredu, dok učenici još nisu mogli pratiti nastavu na latinskom, bio njemački. O tomu svjedoče podaci iz zapisnika gimnazijskoga ravnatelja Antuna Ustie, koji 1778. godine govori o „ranijoj praksi podučavanja njemačkog jezika“ u osječkoj Gimnaziji, kojim se „iam pridem literae tradebantur“ (Matić, 1937:9). U prilog tomu govori i činjenica da je većina učenika bila njemačkoga podrijetla, kao i isusovački profesori Hochburg i Steinbeis.

Gimnazija je 1735. godine prekinula s radom zbog epidemije kuge, ali je obnovljena 1765. godine. Već u prvoj školskoj godini obnovljenoga rada Gimnazije, u veljači 1766., učenici su izveli kazališnu predstavu na njemačkom i latinskom jeziku „Mendax adolescens correctus“ (Mladi lažljivac popravljen). Isusovački ljetopisac objašnjava to željom carice Marije Terezije „da bi se narodnost ilirska u tom jeziku izobrazila“ (Sršan, 1993:239). Bu-

dući da je u osječkoj gradskoj sredini toga doba njemački bio drugi jezik hrvatskome stanovništvu, a prvi (materinski) doseljenim Nijemcima, on je i u Gimnaziji najprije imao status nastavnoga jezika i u nižim se razredima koristio za tumačenje latinske gramatike i pri prevođenju, a u trećem, četvrtom i petom razredu (od 1777. gimnazija je bila petogodišnja) pri prevođenju tekstova latinskih pisaca. Osnovni oblici govornih vježbi u tom su smislu bili usmeno prevođenje, kao i recitiranje njemačkih tekstova naučenih napamet ili priređivanje kazališnih predstava na temelju dramskih tekstova latinskih pisaca prevedenih na njemački jezik. Ovakav se pristup temeljio, s jedne strane, na propisima isusovačke obrazovne osnove iz 1599. (*Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*), prema kojoj se učenje jezika promicalo učenjem tekstova napamet i recitiranjem, a javni su nastupi imali zadaću uvježbavati govorničko umijeće. S druge strane, to je bio odraz nastojanja Carske uprave iz Beča da se znanje njemačkoga jezika proširi na hrvatsko stanovništvo na popularan i zanimljiv način.

3. GOVORNE VJEŽBE U NASTAVI NJEMAČKOGA JEZIKA U GIMNAZIJI NAKON 1777. GODINE

Godina 1777. važna je za obrazovni sustav austrijskih pokrajina, pa tako i Hrvatske, jer je tada odobrena nova osnova školskog sustava pod nazivom *Ratio educationis totiusque rei literariaeregnum Hungariaeet provincias eidem adnexas*.

Novom obrazovnom osnovom u sustav gimnazijskoga školstva prvi put se uvodi njemački jezik kao zaseban predmet (po dva sata na tjedan u nižoj i višoj gimnaziji), što se objašnjava kulturnim značenjem njemačkoga jezika za sva područja Carstva, ali i potrebom boljega poznavanja jezika za one koji se budu odlučili na daljnje školovanje, jer da su znanstveni i stručni udžbenici uglavnom pisani njemačkim jezikom. Znakovito je da se i ne

spominje praktična vrijednost govornog izražavanja u višejezičnoj državi.

Prema odredbama *Ratia*, jedini oblik govornih vježbi u nastavi njemačkog jezika bilo je usmeno prevođenje s njemačkog na hrvatski i s hrvatskog na njemački, te učenje napamet i recitiranje poezije i proze njemačkih klasika. Također su se usmeno prevodila s latinskog na njemački jezik djela Cicerona, Livija, Tacita, Plinija, Ovidija, Horacija i Vergilija, kojima i danas raspolaže muzejska knjižnica Velike gimnazije. Kreativno govorno izražavanje kao i konverzacija bilo koje vrste ne spominju se među nastavnim ciljevima ni teorijski, a ne treba niti govoriti koliko su daleko bili od nastavne prakse. I zadaci za uvježbavanje gramatičkih struktura bili su reproduktivnog tipa i svodili su se na učenje gramatičkih pravila napamet, a zatim su se ta pravila prepoznavala i „razglabala“ u konkretnim, sadržajno nepovezanim rečenicama na njemačkom jeziku. U *Ratiju* se kao cilj usvajanja gramatičkih znanja navodi razvijanje logičkoga i apstraktnog mišljenja te proširenje opće kulture i njegovanje moralno intelektualnih kvaliteta učenika kroz čitanje i gramatičku analizu književnih sadržaja. Pri tome se u obradi i „uvježbavanju“ gramatičkih struktura njemačkoga jezika služilo istim postupcima i istim redoslijedom kao kod latinskog jezika, a svi gramatički oblici koji se nisu podudarali s latinskim, bili su izostavljeni. Ove podatke doznat ćemo desetljećima poslije iz godišnjih izvješća Gimnazije tiskanih sredinom 19. stoljeća, kao i iz nove programatske orijentacije nastave koja je 1849. godine objavljena u Beču pod nazivom *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich (Ustrojni nacrt za gimnazije i realke u Austriji)*, o čemu će poslije biti više riječi.

Zbog povijesne vjerodostojnosti valja još spomenuti i novi *Ratio* iz 1806. godine, u kojemu se, pod utjecajem nacionalnog pokreta u Mađara, uz njemački kao „osobito koristan jezik“ nameće i mađarski kao „dominirajući“ u ugarsko-hrvatskim krajevima, a Ugarsko namjesničko vijeće upravlja i hrvatskim školama. No, u gimnazijskoj dokumentaciji, poglavito u

matrikulama i katalogima učenika, godinama nakon donošenja novoga *Ratia*, od živih se jezika navodi samo njemački i to pod različitim nazivima (Liber Germanicus, Ex Infinitus Linguae Germanicae, Grammatica Germanica, De Studio Linguae Vernaculae, Grammatica Vernacularis). Školske godine 1810/11. uvodi se i mađarski jezik kao neobligatan predmet, a tek 1831. Gimnazija dobiva stalnoga učitelja za mađarski jezik. Od 1833. godine, kada Hrvatski sabor donosi odluku o obvezatnom učenju mađarskoga jezika u hrvatskim školama, njemački se jezik, s iznimkom prvoga razreda, privremeno gubi iz nastavnih programa Gimnazije kao zaseban predmet, ali se i dalje rabi kao nastavni jezik u prva dva razreda niže gimnazije.

4. SHVAĆANJE GOVORA U NASTAVI NJEMAČKOGA JEZIKA NAKON DONOŠENJA USTROJNOG NACRTA ZA GIMNAZIJE I REALKE U AUSTRIJI 1849. GODINE

4.1 Reforma srednjoškolskog sustava 1849. godine i nastava njemačkoga jezika

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich (Ustrojni nacrt) teorijska je osnova novoga srednjoškolskog sustava za austrijske zemlje. Promjene u obrazovnom smislu uzrokovane su političkim i društvenim zbivanjima toga vremena, poglavito buđenjem nacionalne svijesti u ugarskim i slavenskim državama u sastavu Monarhije. Te se promjene poglavito odnose na ulogu i status živih jezika, jer potvrđuju afirmaciju nacionalnih jezika, pa tako i hrvatskoga, u školama dotičnih zemalja, dok se njemački jezik počinje smatrati stranim jezikom.

Upravo se *Ustrojnim nacrtom* afirmira učenje živih jezika zbog njihove praktične vrijednosti, a prvi se put u nekom školskom dokumentu spominje izraz „strani jezik“, vezano

upravo za njemački. U nastavi srednjih škola latinski je jezik i dalje zadržao svoj povlašten položaj, ali ne više kao živi jezik, nego kao sredstvo razvijanja intelektualnih i jezičnih sposobnosti te kao temelj za studiranje znanosti kao što su medicina, pravo, teologija.

Ustrojni nacrt kao obrazovni cilj učenja njemačkog jezika za nižu gimnaziju određuje sposobnost govora i razumijevanja, a za višu sposobnost gramatički ispravnog pismenog i usmenog izražavanja i „određeno poznavanje literature“ (*Ustrojni nacrt*, 1849:29). Ipak, u praksi se „govor“ kao cilj obrazovnog procesa i dalje svodio na glasno čitanje, učenje poetskih i prozних tekstova napamet te na vježbe usmenog prevođenja. Takva nastava nije poznavala konverzijske vježbe niti bilo kakav oblik kreativnog usmenog izražavanja. Gramatička pravila i strukture podučavale su se deduktivno, na temelju struktura latinskoga jezika i pravila razvijanih tradicijom podučavanja latinskoga jezika.

Nakon 1854. godine, kada će osječka Gimnazija prerasti, prema odredbama *Ustrojnog nacrta*, u osmogodišnju Veliku kraljevsku gimnaziju, izdaju se i godišnja izvješća o ostvarenim odgojnim i obrazovnim zadacima Gimnazije tijekom školske godine. Ta su izvješća izvor na temelju kojeg se prvi put u povijesti gimnazijskoga školstva u Hrvatskoj nude iscrpniji autentični podaci o nastavnima, učenicima i njihovu uspjehu, o nastavnim planovima i programima, obveznoj školskoj lektiri te svim novim udžbenicima i drugim knjigama kojima se tijekom godine obogaćivala gimnazijska knjižnica. Ovim izvješćima zahvaljujemo i prve precizne podatke o nastavnim planovima iz njemačkoga jezika te o obrazovnim ciljevima i zadacima koji su se tijekom školske godine imali ostvariti u pojedinim razredima.

O strogom pristupu nastavi živih jezika, utemeljenom na načelima frontalne i sintetičko-gramatičke nastave latinskoga jezika, svjedoči zapis nastavnoga plana i programa za njemački jezik u prvom razredu školske godine 1851/52., u kojemu su nastavne cjeline planirane za latinski jezik u istom razredu samo prepisane

pod sadržaje za njemački jezik. Ti se isti sadržaji prenose i u nastavne planove za drugi, treći i četvrti razred tek navođenjem riječi „isto“. Kao zadaci za višu gimnaziju navode se vježbe prevođenja, najprije s njemačkoga na hrvatski, a onda obratno, a u sedmom i osmom razredu središnji je dio pripadao lektiri, gdje se kao osnovne aktivnosti navode čitanje i učenje napamet ulomaka iz književnih djela.

Sljedećih se godina nastavni programi izražavaju temeljitije i pedagoški promišljenije, uz poštovanje načela postupnosti (usvajanje gramatičkih sadržaja od lakšeg prema težemu). No, o govornim vježbama u smislu konverzacije ili kreativnoga reproduciranja pročitanih ili obrađenih sadržaja još nema riječi. Vježbe prevođenja i dalje dominiraju, a opseg tekstova koji se uče napamet, povećava se s dobi učenika. U sedmom i osmom razredu proučava se povijest njemačke književnosti, no budući da je nastavni jezik bio hrvatski (osim u doba Bachova apsolutizma, 1854 – 1860), može se pretpostaviti da su se ta znanja stjecala i demonstrirala na hrvatskom jeziku, a učenici su se samo u vježbama usmenog prevođenja i „memoriranja“ služili njemačkim jezikom.

U spomenutom razdoblju Bachova apsolutizma od 1854. do 1860. propisani nastavni jezik bio je njemački, pa su u skladu s time i nastavni sadržaji bili zahtjevniji. Izvješća iz školske godine 1856/57. obiluju podacima o promjenama ne samo u broju sati njemačkoga jezika, nego i u nastavnim programima za njemački jezik. Ti programi prvi put upućuju na nastojanje da se ujednačeno razvije više jezičnih vještina istodobno (pisanje, čitanje, govorenje). Od govornih vježbi se, uz prevođenje, navodi recitiranje poezije i prepričavanje proznih tekstova. U sedmom i osmom razredu zadaci za učenike postaju složeniji („Übersetzung schwieriger Stücke aus dem Illyrischen“ – prevođenje težih odlomaka s hrvatskoga), a prvi se put traži i kreativnost učenika u iskazivanju njihovih književno-teorijskih znanja, primjerice razvijanje sposobnosti „davanja vlastitih književno-povijesnih i estetskih primjedbi“ (Program Kraljevske državne gimnazije u Osijeku, 1856).

No, o kreativnom govornom izražavanju i iskazivanju vlastitih stajališta teško da i ovdje može biti govora. Naime, učenici su prethodno pismeno sastavljali svoja književno-povijesna opažanja i primjedbe, da bi ih kod kuće naučili napamet.

4.2 Metodički pristup govornom izražavanju u nastavi njemačkoga jezika na temelju Uputa za nastavu u gimnazijama Austrije iz 1884. godine

Eksplisitne podatke o govornom izražavanju i drugim oblicima rada u nastavi njemačkog jezika u drugoj polovici 19. stoljeća ponudit će „Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien in Österreich“ (Upute za nastavu u gimnazijama Austrije), vrsta priručnika za nastavnike, koji je 1884. izdalo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču. U njemu se bespoštedno kritizira dotadašnji tradicionalistički pristup nastavi, ali se nudi također suvremeniji i praktičniji pristup. Taj se novi pristup poglavito odnosi na nastavu živih (stranih) jezika. „Instructionen“ su dragocjen izvor za povijest metodike nastave svih predmeta, pa i njemačkog kao stranog jezika, jer se iz kritike dotadašnjega metodičkog pristupa nastavi može dobiti potpunija slika o konkretnom nastavnom procesu, o metodama, tehnikama i vrstama jezičnih vježbi koje su se primjenjivale u gimnazijama Austro-Ugarske u drugoj polovici 19. stoljeća.

Iz jedne takve kritike doznajemo da je uobičajeni postupak za usmene (govorne) vježbe bilo pismeno prepričavanje pročitanoga štiva, koje bi učenici zatim kod kuće naučili napamet i sljedeći put usmeno „izlagali“.

Najzastupljeniji tip govornih vježbi i dalje je bilo učenje napamet i recitiranje poezije, ali i odlomaka iz prozних književnih djela. Takvim je vježbama i provjeri znanja posvećivan po jedan sat u tjednu u sklopu nastave lektire, što proizlazi iz jedne kritičke opaske kakvima „Instructionen“ obiluju: „Eine ganze Stunde der Woche den Recitierübungen zu widmen empfiehlte sich nicht“ (Ne savjetuje se posvetiti jedna sat na tjedan vježbama recitiranja). No, s

druge strane, i dalje se zagovara učenje napamet i recitiranje kao način da se razvije osjećaj za lijepu književnost, obogati duh i sposobnost „govora“ na stranom jeziku.

Was einmal memoriert ist, soll nicht wieder verlorengehen; in jeder Klasse sind daher die früher memorierten Gedichte zu wiederholen, damit sie mit den neuzugelerten zu einem festen, stets verfügbaren Besitze classischer Dichtung verwachsen, zu einem Schatze, an dem sich das Herz erfreut und den der fortschreitende Unterricht unablässig benutzt, und dadurch zu immer tieferem Verständnisse bringt. (Instructionen, 1884:84)

U rijetkim slučajevima provodile su se također vježbe pitanja i odgovora, ali tako da su učenici sami kod kuće pismeno postavljali pitanja i odgovarali na njih, a onda ih u školi ponavljali čitajući ili ponavljajući po sjećanju. Drugi je oblik istih vježbi bio da nastavnik na satu diktira pitanja, a učenici na njih kod kuće odgovore i te odgovore nauče napamet.

Da su se u tom razdoblju učili napamet ne samo poetski i prozni tekstovi, nego i sva gramatička pravila, ali i liste nepravilnih glagola usustavljenih prema glasovnim promjenama glagolske osnove, svjedoči naputak o učestalosti glagola u praktičnoj govornoj uporabi kao novom kriteriju za učenje i uvježbavanje određenih glagola.

Unatoč očitoj kritici dotadašnjega tzv. gramatičko-prijevodnoga pristupa nastavi njemačkoga jezika, tradicija podučavanja latinskoga jezika i gramatike još je toliko ukorijenjena da se i dalje savjetuje obrada i organizacija gramatičkih struktura i kategorija prema uzoru na gramatiku latinskoga jezika: „Es ist daher unerlässlich, daß der grammatische Unterricht im Deutschen dem Lateinischen entsprechend vorarbeite“ (ibid, 75), a novost je nastojanje da se do tada izbjegavane iznimke od pravila ili strukture tipične za njemački jezik više ne izbjegavaju, nego se teorijski upozorava na njih i ilustrira ih se konkretnim primjerima.

Značenje „Instructionen“ za nastavu njemačkoga jezika jest u kritiziranju tradicionalnog pristupa nastavi jezika, u kojoj su dominirale vježbe prevodenja i „razglabanje“ grama-

tičkih struktura često i na književnim tekstovima. No, njihova praktična vrijednost svakako su i konkretne upute kako osuvremeniti taj pristup i učiniti ga pedagoški kvalitetnijim. Tako se radi produktivnog i kreativnoga govornog izražavanja savjetuje pismeno pripremiti pre-pričavanje nekog književnog djela ili analiza pjesme, ali da se na satu takav tekst ne reproducira napamet, nego da se uz pomoć natuknica usmeno izlaže:

Es soll daher verlangt werden, dass der Schüler eine schriftliche Ausarbeitung anfertige, weil er den Stoff erst dann durchdrungen hat, wenn er ihn bis in die Einzelheiten gestaltet; aber er darf diese Ausarbeitung nicht memorieren, sondern soll unterstützt von einer detaillierten Disposition die Form im einzelnen beim Vortrage gewissermaßen neu producieren (ibid, 100).

Još veću vrijednost „Instructionen“ imaju u povijesno-didaktičkom smislu, jer se u njemu, čini mi se kao ni u jednom školskom dokumentu prije toga, ističe „razvijanje osjećaja za jezik“ (Sprachgefühl) kao temeljni cilj nastave stranih jezika. Iako pravi metodički postupci, posebice na području govornih vježbi, još nisu bili pronađeni, ove su didaktičke smjernice sigurno bile prvi korak u tom smjeru u našem gimnazijskom školstvu.

No, poticaj za ovakvo istupanje vodećih pedagoga iz Austro-Ugarske zasigurno je bilo djelo Vilhelma Vietora „Der Fremdsprachenunterricht muß umkehren“, koje je objavljeno 1882. godine. To je prekretnica u shvaćanju mjesta i uloge stranih jezika, i u čijem će pristupu nastavi živih jezika govor i govorne vježbe konačno zauzeti zasluženo mjesto (Neuner-Hunfeld, 1993).

4.3 O novom shvaćanju govorenja u nastavi stranih jezika krajem 19. stoljeća

Gospodarske i socijalne promjene koje su zahvatile Europu i svijet u drugoj polovici 19. stoljeća, poglavito tehnološka revolucija, industrijalizacija i intenzivno prometno i trgovačko povezivanje europskih zemalja, odrazile su se i na podučavanje stranih jezika. Taj se promijene

njeni odnos očituje prvenstveno u novome shvaćanju jezika kao aktivnog sredstva komunikacije, a time i povezivanja naroda, država i njihovih gospodarstava. Takav praktičan pristup stranim jezicima nužno je utjecao i na promijenu u načinu prenošenja jezičnih znanja koja su po dotadašnjem iskustvu bila manjkava te više pasivna nego aktivna. Vietor, kao začetnik ove ideje, predstavio je i novu metodu podučavanja jezika, kojoj je cilj bio razvijanje sposobnosti samostalnoga i kreativnoga govornog izražavanja na stranom jeziku. Nova metoda nazvana je *direktnom* jer ju je odlikovao upravo direktan pristup jezičnoj materiji stranoga jezika putem dijaloških vježbi vjernih svakodnevnog izražavanja na jeziku-cilju, a znanja su se prenosila isključivo na stranom jeziku. Ova je metoda ubrzo nakon objavljivanja Vietorove knjige zadobila brojne pristaše u Europi i svijetu, no naišla je i na otpor tradicionalistički usmjerenih prosvjetnih krugova, tako da se u Hrvatskoj u *Nastavnom vjesniku* u razdoblju od 1905. do 1910. godine raspravljalo o tome treba li i u kojoj mjeri prihvatiti novi pristup (Wickerhauser 1907:165; Scheidela 1907:92; Scheidela 1910:501; Scheidela 1911:619).

O tome kako se ovo promijenjeno shvaćanje govora u nastavi stranih jezika odrazilo na nastavu njemačkog jezika u osječkoj Velikoj gimnaziji svjedoči članak Ernesta Paschera, profesora njemačkoga jezika u toj gimnaziji, objavljen u *Nastavnom vjesniku* 1905. pod nazivom „Prilog metodici obuke njemačkoga jezika u 5. i 6. razredu srednjih škola“. Članak je bogat izvor podataka o tome kako se do tada organizirala i provodila nastavna jedinica njemačkoga jezika u Gimnaziji, ali i o njegovu novom pristupu nastavi u skladu s „umjerenom direktnom metodom“. Pascher je, naime, zastupao stajalište da direktna metoda treba zamijeniti tradicionalni gramatičko-prijevodni pristup podučavanju jezika, no smatrao ju je manje primjerenom za niže razrede, „jer ne podaje učeniku dovoljno temeljita znanja jezičnih oblika i pravopisa“, a nužnom za nastavu u višim razredima, „kad su nam se učenici već upoz-

nali s elementima gramatike a stekli i najnužniju copiam verborum" (Pascher, 1905:166).

Raspravljati o ispravnosti ovoga stajališta značilo bi izaći izvan teme ovoga rada, pa to ostavljamo za neku drugu prigodu. No, svakako je zanimljiv za ovaj rad detaljan prikaz pristupa govornim vježbama na nastavi njemačkoga jezika u Gimnaziji po tradicionalnoj metodi, a zatim i po načelima tada revolucionarnog pristupa umjerene direktne metode. Osječki je profesor Pascher bio jedan od pionira u primjeni ove metode, jer se u pedagoškoj periodici još godinama nakon objavljivanja njegova rada raspravljalo o opravdanosti i svrhovitosti novoga metodičkog pristupa.

Iz prvog dijela njegova rada doznajemo kako je tada izgledala jedna nastavna jedinica: učenici su obično pri kraju sata dobivali zadatak naučiti kod kuće nepoznate riječi iz novoga teksta, a zatim ga naučiti prevesti i „pripovijedati“. Na sljedećem bi satu nastavnik provjerio poznavanje novih riječi, a zatim bi se prevodio tekst, pri čemu bi se svaka rečenica „razglabala“ gramatički (sintaksa rečenice, glagolska vremena i oblici). Posljednji je dio sata bio posvećen „vježbama u pripovijedanju i razgovoru“. Po riječima Paschera, razgovoru nije bilo ni traga, jer su učenici ponavljali napamet naučene rečenice iz štiva. Ako bi ih nastavnik i pokušao navesti da svojim riječima ili donekle modificiranim rečenicama prepričaju tekst, učenik „natuca malo svojim riječima, ali eto ga za nekoliko časa i opet posve u skladu s knjigom, kao što i točkovi kola neprestano upadaju u već izrovane kolosijeke uza sve nastojanje kočijaševo, da im izmakne“ (Pascher, 1905:167).

S druge strane, Pascher nudi uvid u nov pristup govornim vježbama, koje je on na početku 20. stoljeća primjenjivao u osječkoj Gimnaziji. Nakon vježbe prevodenja, koju je Pascher i dalje zadržao na početku sata jer ju je smatrao nužnom za razumijevanje teksta, pogotovo za lošije učenike, slijedila je vježba pitanja i odgovora. Prvi dio tih pitanja odnosio se konkretno na sadržaj obrađenoga teksta, no drugi je dio zahtijevao od učenika više samo-

stalnosti u usmenom odgovaranju. Tako je na temelju proznoga teksta o događaju u kojemu sudjeluju dva lika zahtijevao da učenici stvore konkretne dijaloške rečenice koje bi jedan ili drugi lik izgovarali u jednoj fazi događaja (radilo se o Herderovu tekstu „Die ewige Bürde“). Na taj su način pojedini učenici izgovarali posve nove rečenice onako kako se one stvarno govore u svakodnevnoj komunikaciji, koristeći poštalice, stanke, oblike međusobnog oslovljavanja među osobama različitih staleža. Nakon toga nastavnik je tražio da učenici u parovima pripreme i scenski izvedu dijalog koji izgovaraju glavni likovi štiva, u ovom slučaju su to kalif i siromašna udovica.

Ovakav se pristup govornim vježbama, iako prakticiran prije cijeloga stoljeća, čini blizak i suvremenim metodičkim postupcima. Sudeći prema izjavama uglednih didaktičara i hrvatskih jezičnih stručnjaka iz toga razdoblja, primjerice dr. Hinka Scheidele, o „bojažljivosti“ i „opreznosti“ u primjeni direktne metode u našim krajevima, i to pet godina nakon objave spomenutoga članka profesora Paschera (Scheidela, 1910:500), nije pretjerano tvrditi da je osječka Velika gimnazija bila jedna od rijetkih srednjih škola u Hrvatskoj u kojima se vrlo rano počeo primjenjivati suvremen pristup govornim vježbama i govornoj komunikaciji na nastavi njemačkoga kao stranoga jezika.

Ipak, ta je nastava, zbog nepostojanja vizualnih nastavnih sredstava i kvalitetnih udžbenika bogatih autentičnim fotografijama i ilustracijama iz stvarnog života, znatno zaostajala za današnjom po svojoj živosti i raznolikosti. Najdalje je u vizualnom smislu otišao udžbenik Gustava Šamsalovića iz 1910. godine, koji na temelju situacijskih slika bogatih detaljima omogućava kreativno govorno izražavanje na temelju takve nastavne građe. Usporedimo li ovaj udžbenik, koji je odražavao metodički pristup nastavi njemačkog jezika i bio u vizualnom smislu nešto novo i neuobičajeno, sa svim suvremenim auditivnim i vizualnim sredstvima i suvremenim udžbenicima stranih jezika, onda tek možemo u punoj mjeri spoznati koliko je težak posao bio motivirati učenike da izrade

dijalog i scenske igre kao i druge oblike kreativnoga govornog izražavanja u uvjetima mnogo težim od današnjih.

4.4 O afirmaciji vježbanja izgovora u nastavi njemačkog jezika početkom 20. stoljeća

Njemačkom se izgovoru i pravopisu u gimnazijskoj nastavi do kraja 19. stoljeća nije posvećivala gotovo nikakva pozornost. U nastavnim se planovima osječke Gimnazije u 19. stoljeću podučavanje izgovora i pravopisa njemačkog jezika pojavljuje tek sporadično kao jedan od obrazovnih ciljeva za učenike prvog razreda. Naime, držalo se „da učenici učeći jezik onako usput nauče i jedno i drugo“ (Scheidela, 1911:620). Sustavno podučavanje njemačkog izgovora (i pravopisa) počinje nakon 1880. godine, kada se „vježbanje u izgovoru“ redovito navodi u godišnjim planovima kao obrazovni cilj u prvom razredu Gimnazije.

Afirmacijom praktične uloge stranih jezika početkom 20. stoljeća mijenja se i shvaćanje uloge korektnoga izgovora, koji bi trebao biti što vjerniji onome izvornoga govornika. U to se vrijeme metodičkim pristupom izgovoru počeo sustavno baviti dr. Hinko Scheidela, koji je razradio način i opseg podučavanja izgovora i rasporedio ga na prva četiri razreda gimnazije.

Za prvi je razred savjetovao vježbati izgovor jednostavnih samoglasnika različitih od onih u hrvatskome jeziku, zatim preglashenih samoglasnika, a na kraju dvoglasnika, i to analitičkim pristupom – dakle izgovor se uvježbava imitiranjem nastavnikova izgovora pojedinih riječi, a tek kad učenici usvoje taj izgovor, rečeno im je određeno pravilo. Od drugoga do četvrtog razreda zadaci su postajali složeniji, pa je tako za treći razred planirao uvježbavanje riječi čiji se nastavci pojavljuju u različitim alternacijama i onih koje svojom govornom realizacijom odudaraju od izgovornih pravila. Za četvrti je razred predvidio uvježbavati izgovor i pravopis tuđica, dvostruki način pisanja velikog i malog slova, rastavljanje riječi i interpunkciju.

O stvarnoj primjeni Scheidelinih preporuka u nastavi njemačkog jezika u osječkoj Velikoj gimnaziji nemamo pouzdanih podataka, ali se može pretpostaviti da su njegov pristup primjenjivali i osječki profesori, jer se u nastavnim planovima Gimnazije u drugom desetljeću 20. stoljeća „vježbanje u izgovoru“ kao obrazovni zadatak ne javlja samo u prvom razredu, nego također u drugom i trećem. Ako se podaci o ovakvom sustavnom vježbanju izgovora povežu s onima o inzistiranju profesora Paschera na kreativnom i samostalnom govornom izražavanju učenika, onda se sa sigurnošću može ustvrditi kako je kvaliteta govornoga izražavanja učenika u nastavi njemačkoga jezika u osječkoj Gimnaziji početkom 20. stoljeća, s obzirom na sve okolnosti, bila na zavidnoj visini.

5. ZAKLJUČNA RIJEČ

U osječkoj Velikoj kraljevskoj gimnaziji (još su je nazivali Klasičnom ili Humanističkom) od njezina se osnutka njegovalo učenje njemačkoga jezika, najprije kao drugoga jezika (za djecu njemačkoga podrijetla bio je to, naravno, prvi ili materinski jezik), a poslije, u izmijenjenim političko-socijalnim uvjetima, kao stranog jezika. U skladu s dugom tradicijom podučavanja latinskoga i grčkoga jezika gramatičko-prijevodnom metodom, i u nastavi njemačkoga jezika primjenjivao se isti pristup. Tako su od usmenih vježbi nakon obrade novoga teksta bile zastupljene samo vježbe prevođenja s njemačkoga jezika na hrvatski, a u višim razredima i obratno, zatim vježbe glasnoga čitanja te rjeđe vježbe pitanja i odgovora, usmjerene na preciznu reprodukciju rečenica iz obrađenoga štiva. Uz obvezatno čitanje lektire, koje se smatralo ne samo stjecanjem znanja iz njemačke književnosti, nego i načinom dodatnog usvajanja jezičnih pravila, snažno je bilo zastupljeno učenje poezije i proze napamet te njihovo „recitiranje“. Smatralo se da je to najbolji put da se razvije elokvencija i pravilno govorno izražavanje na stranom jeziku. Ono što se u 19. stoljeću u nastavnim planovima i programima

nazivalo „pripovijedanjem“ zapravo se također svodilo na učenje pismeno prepričanog štiva napamet. Sve su to bile reproduktivne govorne aktivnosti, a kreativnost i samostalnost učenika u govornom izražavanju bila je potpuno strana u podučavanju njemačkog jezika toga doba.

Nakon revolucionarnog zaokreta u shvaćanju mjesta i uloge živih stranih jezika u svakodnevnom životu, primijenjenom krajem 19. stoljeća u metodičkom pristupu poznatom kao „direktna metoda“, i u naše se prosvjetne krugove probija shvaćanje nesvrhovitosti i nepraktičnosti dotadašnjega pristupa podučavanju stranih jezika. Ipak, profesori stranih jezika pokazivali su različitu spremnost da prihvate i provode nove ideje. Jedan od prvih koji je tu ideju prihvatio, istina u njezinu „umjerenijem“ obliku, bio je profesor njemačkog jezika u osječkoj Velikoj gimnaziji Ernest Pascher. On je već početkom 20. stoljeća u praksi primjenjivao nač-

la (umjerene) direktne metode i sa svojim je učenicima provodio govorne vježbe na njemačkom jeziku. U njima je prvi put u povijesti podučavanja njemačkog jezika u osječkim školama poticana i motivirana kreativnost i samostalnost učenika u govornom izražavanju.

Velika je kraljevska gimnazija 1925. godine, dakle u Kraljevini SHS, reducirana na četverogodišnju, da bi nakon dvije godine prestala djelovati. Obnovljena je tek 1998. godine kao Isusovačka klasična gimnazija s pravom javnosti. U godišnjem planu i programu te gimnazije za školsku 2001/2002. godinu govorno se izražavanje – kao jedan od ciljeva učenja stranoga jezika – definira kao kreativno usmeno izražavanje koje podrazumijeva snalaženje u različitim govornim situacijama (dijalozi, razgovori, rasprave, iskazivanje vlastita mišljenja) na temelju vokabulara usvojenog pri obradi planiranih tekstova i spoznajama o kulturi i civilizaciji naroda kojima je njemački materinski jezik.

REFERENCIJE

- Arhivska građa Velike gimnazije u Osijeku (1729 – 1920), fond 157, kutije 1 – 70.
- Cuvaj, A. (1910). *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb, 2. izdanje.
- Diarium Missionis Essekiensis Societatis Jesu, *Osječki ljetopisi 1686 – 1945*. Osijek, 1993.
- *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich (Ustrojni nacrt za gimnazije i realke u Austriji)*. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien, 1849.
- *Godišnja izvješća Kraljevske velike gimnazije u Osijeku od školske godine 1851/52 do 1918/19*, Muzej Slavonije u Osijeku, muzejska građa Velike gimnazije.
- *Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien in Österreich. Einzige, vom k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht autorisierte Ausgabe*. Wien, 1884.
- Matic, T. (1937). Prva osječka gimnazija. *Hrvatski list*, 18/1937, 18 – 25.
- Mažuran, I. (1994). *Srednjevjekovni i turski Osijek*. Osijek.
- Neuner, G., Hunfeld, H. (1993). *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung*. Berlin.
- Pascher, E. (1905). Prilog metodici obuke njemačkoga jezika u petom i šestom razredu srednjih škola. *Nastavni vjesnik*, 18/1905, 165 – 177.

- Scheidela, H. (1907). *Njemačka gramatika za srednja učilišta*. Zagreb.
- Scheidela, H. (1907). O didaktičkoj metodi u obuci njemačkoga jezika i njemačke književnosti u našim srednjim školama. *Nastavni vjesnik*, 14/1907: 1 – 90 – 175.
- Scheidela, H. (1910). O praktičnim vježbama u njemačkom govoru u našim srednjim školama. *Nastavni vjesnik*, 18/1910, 500 – 581.
- Scheidela, H. (1911). O metodici njemačkoga izgovora i pravopisa u našim srednjim školama. *Nastavni vjesnik*, 19/1911, 619 – 624.
- Sršan, S. (1993). *Osječki ljetopisi 1686 – 1945*. Osijek.
- Sršan, S. (1996). Osječka Gimnazija od 1729 – 1945. *Gimnazije u Osijeku 1729 – 1945*. Osijek, 15 – 27.
- Šamšalović, G. (1910). *Njemačka vježbenica za III. i IV. razred srednjih učilišta*. Zagreb.
- Wickerhauser, N. (1907). O direktnoj metodi u obučavanju živih stranih jezika. *Nastavni vjesnik*, 14/1907, 165 – 254.

SPEAKING SKILLS IN GERMAN CLASSES AT THE COMPREHENSIVE GRAMMAR SCHOOL OF OSIJEK

Summary

Communicative competence as the final goal of foreign language teaching essentially means the development of the learners' skills to speak the foreign language fluently and correctly. During the history of foreign language teaching in Croatia, the terms "speaking skills" and "speech" have been understood in various ways, depending on the particular social and political circumstances under which the teaching process took place. This has been closely connected with the comprehension of the place and the importance of foreign language teaching in specific historical periods.

This paper's aim is to study and to show, based on original historical school documents, the position and the importance, as well as the practical ways of achieving speaking skills (oral exercises) in the teaching process of German taught at the Comprehensive (classical) Grammar School of Osijek from its foundation in 1729 until 1927, when it was abolished. Thus, the research can also be understood as a description of the historical development of creative and fluent speaking in a foreign language – one of the most important goals of the modern approach to foreign language teaching in Croatian schools.

Key words: speaking skills, oral exercises, foreign language teaching (FLT), German, communicative competence